

henivät, mutta kotimainen tutkimus kukoisti ja oppiaineiden määrä yliopistolla kasvoi. Modernisaation ja ekspansio-aika on puolestaan merkinnyt tutkimuksen uutta avautumista ja monipuolistumista. Aivan viime aikojen tutkimuksesta Karttunen esittelee lähinnä väitelleet tutkijat, heidän tärkeimmät tutkimus- ja opetusintressinsä sekä tutkimussuuntaukset. Hän ei kommentoi kotimaisen tutkimuksen suhdetta kansainväliseen kenttään, mikä olisikin mahdollista näin laajalla alalla ja edelleen aktiivisesti tutkimustyötä tekevien osalta. Kirjan alkuosassa on esitelty kaikki mahdollinen Aasiaan liittyvä tutkimus ja matkailu, mutta viimeisen vuosisadan ajalta pääosin humanistinen ja sosiaalitieteellinen tutkimus.

Karttusen teos osoittaa selvästi, kuinka sattumanvaraista suomalainen Aasian-tutkimus on ollut. Ennen 1900-lukua eivät tutkijat ja opettajat keskittyneet yhteen alaan vaan he olivat, usein olosuhteiden pakosta, sekä monitieteilijöitä että työskentelivät usealla alalla ja lisäksi osallistuivat aktiivisesti yhteiskunnalliseen ja kulttuuritoimintaan. Toisaalta yksittäiset tutkijat saattoivat edistää alaansa valtavasti ja kerätä esimerkiksi niin laajoja aineistoja, että niiden pohjalta tutkimuksia tehtiin vuosikymmenien ajan. Yliopistolla siirryttiin kokonaan rahapalkkaan vasta 1800-luvun lopussa, jolloin esimerkiksi teologian professorit eivät enää joutuneet hoitamaan palkkapitäjiensä kirkollisia toimia ansaitakseen elantonsa.

Naiset ovat tulleet mukaan Aasian-tutkimukseen suuremmalla joukolla vasta viimeisten vuosikymmenten aikana. Ensimmäinen kirjassa mainittu suomalaistaustainen (isänsä puolelta suomalainen) naispuolinen tutkimustyön tekijä, Irina Fabritius, suoritti kaivauksia ja johdatti miehensä kuoltua Hersonin kaupunginmuseota Ukrainan eteläosassa vuoteen 1935. Ensimmäisiä Aasian-tutkimuksen alalta väitelleitä naisia olivat Hilma Granqvist, joka

väitteli Palestiinassa keräämäänsä aineistoon pohjautuvalla tutkimuksella Åbo Akademiassa 1932, ja Mirjam Seligson, joka väitteli Helsingin yliopistossa 1951 Vanhan testamentin hepreaan liittyvällä tutkimuksella.

Kirjaan on koottu valtava määrä tietoa. Karttusen kirjoitustyyli on omintakeinen ja kirja on täynnä erilaisia anekdootteja, joista osa on kiinnostavia, mutta osa vaikuttaa todella turhilta, kuten maininta Westermarkin avustajan lihomisesta myöhemmällä iällä 150 kiloiseksi. Kevyellä editoimisella kirjasta olisi saanut yhtenäisemmän kokonaisuuden ja myös muutama yleiskartta olisi ollut tarpeellinen. Karttusen esittelemä henkilögalleria on kattava ja rajausta perusteltu. Vaikka matkakirjailijat on rajattu kirjan ulkopuolelle, olisi ollut hyödyllistä mainita muutama lause Helinä Rautavaarasta.

Runsaan tiedon lisäksi kirja tarjosi monia samaistumisen kokemuksia; hetkittäin syntyi vaikutelma, että tietyt, varsinkin opetukseen liittyvät kysymykset eivät ole vuosisatojen saatossa juurikaan muuttuneet. Näihin lukeutuvat keskustelu siitä, kenelle hepreaa pitää opettaa pakollisena (1740-luvulla keskusteltiin siitä, onko heprean perusteet opettettava kaikille opiskelijoille), kuinka heprean kielioppia opetetaan (Paulinus pyrki järjestämään vuonna 1692 ilmestyneen heprean kielioopin pedagogisesti) tai miksi haastaville kurseille ei löydy opiskelijoita. Henkilökohtaista uteliaisuuttani herätti se, mitä Karttunen on katsonut mainitsemisen arvoiseksi kollegoistani ja opettajistani – lukeminen oli siis aloitettava kirjan lopusta.

**KIRSI VALKAMA
TEOL.TRI, HELSINKI**

ANNA KUISMIN & M. J. DRISCOLL (ED.)

White Field, Black Seeds: Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth Century. Studia Fennica Litteraria 7. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2013. 215 s.

LEA LAITINEN & KATI MIKKOLA (TOIM.)

Kynällä kyntäjät: Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2013. 558 s.

Rahvaan kirjallistuminen ja itseoppineiden kansankirjoittajien tekstejä aineistot ovat 2000-luvulla saaneet osakseen kasvavaa kansainvälistä ja monitieteistä huomiota. Osana yhteiskunnallista uudenaikaistumiskehitystä Euroopassa tapahtui 1900-luvulle tultaessa alueellisesti eritahtinen kulttuurinen murros, jossa laajat kansanjoukot siirtyivät suullisesta kulttuurista kirjalliseen omaksuen funktionaalisen luku- ja kirjoitustaidon. Pohjolassa kansan kirjallistuminen merkitsi sitä, että aiemmin lähinnä katekismustietoutta ulkolukeneen rahvaan syvästä riveistä alkoi astua esiin sisältöjen luoja, kirjoittaja.

Kansanihmisten kirjoituksia ryhdyttiin vuosituhaten taitteessa kartoittamaan arkistoista eri puolilla Eurooppaa. Tekstejä on löytynyt ennakko-odotuksiin nähden runsaasti, ja niitä on myös Suomessa ryhdytty julkaisemaan. Aiemmin niukasti hyödynnettyjen arkistoaineistojen lisäksi tutkijoiden käsiin on päätyneet myös aineistoja yksityisistä kokoelmista. Nämä uudet lähdeaineistot ovat historiantutkimuksen ohella osoittautuneet kiinnostaviksi esimerkiksi erilaisille lingvistiikan,

folkloristiikan ja kirjallisuustieteen kysymyksenasetteluille.

Suomessa on ollut käynnissä useampia osin yhteispohjoismaisia tutkimushankkeita, joiden satona SKS julkaisi vuonna 2013 kaksi aihepiiriä käsittelevää kokoomateosta. Kirjoille on yhteistä paitsi niiden nimet, jotka liittyvät kirjoittamisesta kuvaaviin rahvaan sananparsiin, myös kirjoittajakaarti, joka on osin sama. *White Field, Black Seeds* -antologian alkuun on liitetty australialaisen historioitsijan Martyn Lyonsin artikkeli, joka on tavallaan päivitetty versio Lyonsin kättilöimän new history from below-tutkimusparadigman ohjelmanjulistuksesta. Siinä missä vanha Annales-koulukunnan ja marxilaisen historian tutkimuksen edustama history from below -tutkimustraditio lähestyi rahvaan historian tutkimusta viranomaislähteistä, kuten oikeudenkäyntipöytäkirjoista, uusi paradigma hyödyntää lähteinä rahvaan itsensä tuottamia dokumentteja, kuten kirjeitä ja päiväkirjoja.

Lyonsin artikkeli on otsikon ja sisällön puolesta kevyesti muokkattu versio hänen aiemmasta artikkelista "A New History from Below? The Writing Culture of Ordinary People in Europe" (*History Australia* 7/2010), mikä olisi ollut reilua antologiasa mainita. Alkuperäiseen nähden artikkelissa on uutta pohdinta rahvaantekstilähtöisen tutkimusotteen paikasta kielellisen käänteen muovaamassa historian tutkimuksen kentässä. Lyons argumentoi, että kielellisen käänteen myötä historioitsijat ovat tutkineet nationalistimin tapaisia eri aikakausien vallitsevia diskursseja lähinnä valtaeliitin tuottaman aineiston pohjalta. Uuden aineiston ja tutkimusparadigman myötä aatehistoriaan avautuu sammakkoperspektiivi, josta käsin on mahdollista arvioida, missä määrin ja millaisessa muodossa nämä lähinnä kulttuuriellisesti masinoimat uuden ajan aatteet ja ilmiöt saivat jalansijaa rahvaan todellisuudessa ja kuinka rahvas itse koki nämä ilmiöt.

Tavallaan käytännön sovelluksen Lyonsin hahmottelemasta lähestymistavasta tarjoaa Britt Liljewallin artikkeli, joka haastaa perinteisen kvantitatiivisen rippikirja-aineistoon pohjautuvan kuvan Ruotsin kirjallistumisesta kvalitatiivisilla autobiografisilla aineistoillaan. Artikkelin päätyttyä kyseenalaistamaan ruotsalaiseen kansankoti-ideologiaan kytkeytyvän käsityksen Ruotsin kirjallistumisen omalakisuudesta. Koelman toinen ruotsalainen tutkija Ann-Catrine Edlund puolestaan edistää artikkelissaan metodologista keskustelua Ruotsissa jo 1970-luvulta asti tutkittujen kansanihmisten päiväkirjojen tutkimisessa.

Antologia sisältää neljä islantilaisista aineistoa eri näkökulmista esittelevää ja analyysoivaa artikkelia (Davið Ólafsson, M. J. Driscoll, Sigurður Gylfi Magnússon, Guðný Hallgrímsdóttir). Islannissa on ollut poikkeuksellisen vahva käsikirjoituskopiokulttuuri, joka säilyi painetun kirjallisen kulttuurin rinnalla aina 1900-luvulle asti. Vaikka islantilainen käsikirjoituskulttuuri saagoineen vaikuttaa eksoottiselta, myös yhtymäkohtia suomalaiseen kansankulttuuriin löytyy. Kirjoitusten yhteisöllinen lukutapa talvi-iltojen sosiaalisissa kokoontumisissa muistuttaa suomalaisten savutupien iltapuhteen äärellä harjoitettua ääneen lukemista. Ilmiö on hyvä osoitus siitä, miten perinteinen suullinen ja uusi kirjallinen kulttuuri elivät limittäin toistensa kanssa ihmisten arjessa.

Kielitieteen näkökulmia kansankirjoittaja-aineistoihin avaavat artikkelissaan Petri Lauerma, joka pohottaa kiinnostavasti suomalaisten herätysliikevaikuttajien kielenkäytön vaikutusta nykysuomen kehitykseen, sekä Lea Laitinen ja Taru Nordlund, jotka osoittavat kansankirjoittajien kyenneen tarpeen vaatiessa kirjoittamaan useassa eri tyylirekisterissä. Muiden suomalaisten tutkijoiden *White Field, Black Seeds* -artikkeleista suurin osa liittyy teemoiltaan heidän osuksiinsa *Kynällä kyntäjät* -koelmassa.

Kynällä kyntäjät on laatuaan ensimmäinen käsikirjanomainen yleisesitys rahvaan kirjallistumisesta 1800-luvun Suomessa. Teoksen alussa on sosiaalishistorioitsija Kaisa Kaurasen johdantoartikkeli kansan kirjallistumiseen, joka rakentaa tiiviin ja tukevan perustan teoksen teemoille. Kirjan ytimessä ovat tekstilajeittain esitellyt kansankirjoittajien aineistot, joita eri alojen tutkijat sekä inventoivat johdantoartikkeleissa että esitellivät tekstinäytteiden muodossa.

Tietoisina siitä, että 1800-luvun Suomessa kirjalliset lajityypit osin vasta etsivät raamejaan, kirjan toimittajat ovat valikoineet esiteltäviksi aineistolajeiksi päiväkirjat ja omaelämäkerrat (Anna Kuusmin), kirjeet (Taru Nordlund), sanomalehtien maaseutukirjeet (Laura Stark), rahvaan runot (Anna Kuusmin), arkkiveitset (Jyrki Hakapää), näytelmät (Lea Laitinen), novellit (Katja Seutu), kansanrunouden kokoelmat (Kati Mikkola) ja käsikirjoitetut lehdet (Kirsti Salmi-Niklander). Näiden loimilankojen väliin hahmottuu rahvaan kirjallisen kulttuurin kudelma, josta tulokinnallista yleiskuvaa jäsentää kirjan toimittajien, Kati Mikkolan ja Lea Laitisen, päätösartikkeli "Mielen ja kielen muutoksia". Artikkelin luotaa kansankirjoittaja-aineiston pohjalta jäsentäviä pohjavirtoja rahvaan maailmankuvan ja suomenkielen muutoksista 1800-luvulla.

Kokonaisuudesta syntyy monipuolinen yleisesitys monivuotisen ja -tieteisen tutkimusyhteistyön tähänastisista tuloksista. Varsinainen kokoava tutkimustulos on oikeastaan eri arkistoista kartoitettu ja yhteen koottu aineisto, kansankirjoittajien tekstit, ja niiden kautta avautuva uudenlainen näkökulma 1800-luvun historiaan, jonka vakiintuneet aatehistorialliset tulkinnat aineisto haastaa. Perusluonteeltaan julkaisu kuitenkin inventoi lähteitä, ja tulkitsee niitä vähemmän. Se luo kuitenkin hyvää pohjaa tulevalle tutkimukselle.

Toistaiseksi rahvaantekstilähtöinen new history from below -tutki-

mus on haastanut näkökulmallaan käsityksiä nationalismin historiasta tai vaikkapa kansalaisyhteiskunnan rakentumisesta. Vastaavia mahdollisuuksia avautuu aineistosta useita muitakin, joista seuraavaksi keskityn yhteen: kansanherätysten historiaan. Kansankirjoittaja-aineisto tarjoaa ennen muuta hyvän peilipinnan tunnetun herätysliikehistorian luutuneille kertomuksille: aineistossa on aikalaiskokemuksia myös herätysten sisäryhmistä irtautuneilta, ja heidän ääntään herätysliikehistorian tutkimuksessa ei juurikaan ole huomioitu. Toisaalta *Kynällä kyntäjät* tarjoaa eväitä perinnäisten herätysliikelähdetyyppien aiempaa parempaan kontekstualisointiin. Kolmanneksi herätysliiketutkimuksen näkökulmasta on mahdollista tehdä vastavuoroisesti muutamia tarkentavia huomioita myös rahvaan kirjallistumisen kokonaiskuvaan.

Kansanihmisten päiväkirjojen ja omaelämäkertojen maailmaan johdattavassa artikkelissa Kuismin jäljittää kiinnostavasti rahvaan hyödynnämiä esikuvia ja malleja näille tekstilajeille. Tällaisiksi Kuismin löytää esimerkiksi ruumissaarnat, allakka-muistiinpanot ja Vanhan virsikirjan Ajan-tieto -liitteen, joka tarjosi paitsi mallin vuosilukujen mukaan jäsentyvälle kronikoinnille myös paljon käytetyn Muisto-kirja -otsakkeen rahvaan historiikkeille. Tulevassa tutkimuksessa olisi erityisesti hengellisten omaelämäkertojen kohdalla huomioitava myös pietististen ja herrnhutilaisten elämäkertojen mahdollinen esikuvallinen vaikutus. Esimerkiksi Johann Jakob Schützin (1640–1690) autobiografia julkaistiin suomeksi niinkin varhain kuin vuonna 1679 otsakkeella *Kristillinen Muisto-Kirja*. Herrnhutilaissävyistä autobiografiaa edusti puolestaan Nils Viklundin (1732–1785) *Yhden Suuren, waan Armoitetun Syndisen Julistus itsestäns* (1789), joka levisi rahvaan pariin useina uusintapainoksina erityisesti Tornionjokilaaksossa.

Nordlund perehdyttää lukijaansa rahvaan kirjeiden tutkimiseen ja

esittelee monitahoisesti kirjeaineistojen ominaispiirteitä, joita herätysliiketutkimuksessa ei tällä tarkkuudella ole huomioitu. Artikkelin esimerkkitapaukset on poimittu siirtolaisten ja metsäsuomalaisten kirjeistä sekä talonpoikien kauppa-kirjeistä, mutta tehdyt huomiot pätevät erityisesti kirjeiden kirjoittamisen ja lukemisen sosiaalisen luonteen osalta myös kansanherätysten piirissä käytyyn kirjeenvaihtoon. Heränneiden talonpoikien verkostojen parissa syntyi myös omintakeinen kopiokirjekulttuuri, jossa seuroissa hengelliseksi rakennukseksi luettuja johtohahmojen kirjeitä kopioitiin ja välitettiin naapuripitäjiin. Kopio-kirjeistä sidottiin käsin vihkoja, joita luettiin hartauskirjojen tapaan. 1800-luvun puolivälin tienoilla kopiokirjeitä ryhdyttiin myös painattamaan, ensin yksittäisinä arkkeina ja sitten laajempina kokoelmina. Tämän ilmiön huomioiminen olisi entisestään laajentanut artikkelista välittyvää rikasta kuvaa rahvaan kirjekulttuurista.

Historiallisen sanomalehtikirjaston verkkoaineistojen myötä erityisen hyödyllisiksi 1800-luvun paikallishistorian lähteiksi ovat nousseet sanomalehtien maaseutukirjeet, jotka välittivät lukevalle yleisölle pitäjien kuulumisia eri elämänaloilta. Aineistosta välittyy muun ohessa läheltä koettua kuvausta eri pitäjien sivistykselliseen ja hengelliseen tilaan. Starkin artikkeli taustoittaa ilmiön hyvin. Hän nostaa yhdeksi maaseutukirjeenvaihtajan esimerkkitapaukseksi valistushenkisen Antti Mannisen (1831–1866), joka kirjan henkilöhakemistossa valitettavasti sekoittuu Nordlundin artikkelissa mainittuun toiseen Antti Manniseen. Tämä kaima oli kirjallisesti suuntautunut sanomalehti *Tapion* toimittajan Margareta Högmanin (1786–1849) herätyspiirin jäsen, joka toimi myös Matthias Akianderin informanttina. Sekaannus on ymmärrettävä, sillä molemmat Manniset olivat kotoisin Mikkelin seudulta.

Esitellyistä aineistolajeista rahvaan runot ovat saaneet kenties laajimmin huomiota jo ennen nykyisen kiinnostuksen viriämistä. Kuisminin artikkeli johdattaa ”rahvaan runoniekkojen” maailmaan sellaisten sanaseppojen myötä, joihin herätysliiketutkijakin törmää. Paavo Korhonen (1775–1840) laati muun ohessa pilkkarunon Maaningan papista. Kyseessä oli herännäismielisen mutta kiivasluontoisen pastori Carl Gustaf Björklundin (1776–1835) lukuisiin käräjöinteihin liittyvä tilaustyö. Herännäiskäräjiin liittyy myös pilkkaruno Kalajoen käräjästä, joka levisi heränneiden keskuudessa ensin käsi-kopioina ja arkiveisuksi painettuna vuonna 1885. SKHS:n arkistoista löytyy myös torppari Johan Hämäläisen 245-säkeistöinen muistoruno J. F. Berghistä (1795–1866). Tämänkaltaisten aineistojen tutkimuskäytölle Kuismin artikkeli tarjoaa tarpeellista taustatietoa lajityypin erityispiirteistä.

Kynällä kyntäjät -kokoelman taustalla oleva aineiston kartoitus-työ on ollut luonteeltaan kumulatiivista: uutta kansankirjoittaja-aineistoa löytyy jatkuvasti lisää. Tästä syystä kattavuuteen pyrkivä lähde-teos ei aivan yllä tavoitteeseensa, vaan jotkut tekstilajit jäävät kokoelmassa niukalle huomiolle tai suorastaan katveeseen. Tämä johtuu yksinkertaisesti siitä, että aineiston äärelle ei ole vielä ehditty päästä. Osin Jyrki Hakapään artikkelissaan taustoittamiin arkiveisuihin rinnastuva traktaattikirjallisuus olisi esimerkiksi ansainnut laajempaa huomiota, joskin ilmiön laajuudesta on vaikea saada kokonaiskuvaä säilyneiden lähteiden niukkuuden vuoksi.

Mikkola ja Laitinen käyttävät päätösartikkelissaan oivallista termiä ”kansanteologia” luennehtimaan rahvaan hengellisiä ja teologisia pohdintoja. Tämä lajityyppi olisi oikeastaan ansainnut oman päälukunsa; sen piiriin kuuluvia kirjoituksia on paljon esimerkiksi SKHS:n arkistoissa ja Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelmassa. Tämän tyyppisiä

tekstejä on myös painettu erityisesti herätysliikevaikuttajien osalta. Esimerkiksi Juhani Raattamaan (1811–1899) ja Paavo Ruotsalaisen (1777–1852) kirjoitusten saatavuudesta pitävät heitä seuranneet myöhemmät herätysliikkeet huolen, mutta jo 1800-luvulla julkaistiin kansanhimsten maallikkoteologisia kirjoituksia. Esimerkiksi rukoilevaisuuden piirissä vaikuttanut Juho Taanon-aro (1823–1868) jätti Osmo Tiililän mukaan jälkeensä parisenkymmentä käsikirjoitusta, joista ainakin *Jesuksen Herättävä Ääni, synnin unessa makaawaisille sieluille herätykseksi* (1865) myös painettiin.

Kansanteologia eroaa siinä suhteessa muista esitellyistä tekstilajeista, että siinä luetun (hartaus)kirjallisuuden vaikutus on tuntuva – jopa siinä määrin, että lajityypin yhdeksi lähtökohdaksi on paikallistettavissa hengellisten kirjoitusten käsikopiointi, josta siirtymä vastaavankaltaisten sisältöjen itsenäiseen muotoilemiseen on ollut liukuva. Toisinaan tämä prosessi on nähtävissä jopa yhden ja saman käsikirjoituksen sisällä, kuten on laita esimerkiksi pielisjärveläisen talollisen Antti Pyykön (1784–1832) käsikirjoituksessa *Jesuxen nimen yxi lohdullinen huvitus* (1820), joka alkaa kopiokirjana, jatkuu tekijän omana äkäisenä pamflettina ja huipentuu eri hartauskirjoista koostetuksi hengellisyuden synopsisiksi. Tämäntyyppisten tekstiriippuvuussuhteiden analysointiin antaa eväitä kirjallisuudentutkija Katja Seudun kansannovelleja käsittelevä artikkeli, jossa hän vakuuttavasti osoittaa rahvaan kaudonkirjallisuuden teksteistä kielimuotoja, jotka palautuvat luetusta tekstistä omaksuttuun kielenkäyttöön. Tämänkaltaisia analyysitapoja myös kirkkohistorioitsijoiden kannattaa huomioida lähdekritiikissään.

Kansankirjoittaja-aineiston äärellä on riski sortua rahvaan kirjallisen kulttuurin romantisointiin, idealisointiin tai autonomisuuden ylikorostamiseen. Rahvaan kirjallinen kulttuuri syntyi oppisäädyn kättilöi-

mänä ja osin sai motivaationsakin sivistyneistön luomista rakenteista. Kati Mikkolan SKS:n kansanrunouden kerääjiä käsittelevät artikkelit molemmissa kokoelmissa nostavat esiin instituution ja kirjoittavan rahvaan välisen jännitteen. *Kynällä kynäjät* -kokoelmaan olisi kaivannut laajempaan pohdintaa siitä, mikä oli sivistyneistön intressien osuus rahvaan kirjoitusharrasteissa. Aina talonpoika ei kirjoittanut sisäisestä palosta vaan välillä myös siksi, että kirjoituksia satuttiin pyytämään.

Herätysliike tutkimuksen kentässä on syytä kiinnittää huomiota myös lähteiden syntyprosessiin. Matthias Akianderin ja myöhempien sisäpiirihistorioitsijoiden lähteidenkeruukampanjat ovat osaltaan vaikuttaneet siihen, mitä kirjoituksia on säilynyt ja osin myös tuotettu. Esimerkiksi Anna Kuisminin analysoima Juhana Poikosen (1796–1867) autobiografia syntyi vasta sen jälkeen, kun Akianderin lähdesarjassa oli julkisuutta saanut Poikosen kilpailijan L. J. Niskasen (1794–1853) *Muisto-Kirja hengellisten asiain päälle*, jossa Poikonen esitetään heränneisyyden kertomuksen kelminä. Niskasen historiikki syntyi puolestaan Jonas Laguksen (1798–1857) tilaamana. Tällaiset taustatekijät tulisi huomioida aineistoja tulkitessa.

Edellä esitetyt täydentävät huomiot eivät ole ensisijassa tarkasteltuihin kirjoihin kohdistuvaa kritiikkiä vaan haasteita teologeille. Monitieinen kansankirjoittajatutkimus on edennyt toistaiseksi ilman teologien laajempaa osallisuutta, mikä luonnollisesti näkyy arvostelluissa teoksissa. Rahvaanteksteistä avautuva näkökulma 1800-luvun kirkkohistoriaan on kuitenkin erinomaisen kiinnostava. Uskonnollisuus on aineistossa kauttaaltaan yksi keskeinen teema, joka ei rajoitu vain herätysliiketaustaisten kirjoittajien teksteihin. Aineisto avaa kansan uskonnollisuuden näkökulman, joka aiemmin on jäänyt herätysliike tutkimuksen jalkoihin. Tästä näkökulmasta lähes koskematonta aineistoa kan-

sainvälisine vertailukohtineen on nyt valmiiksi taustoitettuna useammallekin kirkkohistorian gradusemiinaarille. SKS:n kirjajulkaisuiden myötä edellytykset tarttua haasteeseen ovat oivalliset.

OLLI VIITANIEMI
TEOL. MAIST., KUOPIO

MARTIN GRESCHAT
Der Erste Weltkrieg und die
Christenheit: Ein globaler
Überblick. Stuttgart:
Kohlhammer 2013. 164 s.

Ensimmäisen maailmansodan puhkeamisen satavuotismuisto on synnyttänyt valtavasti uutta kirjallisuutta rintamalinjojen molemmilla puolilla erityisesti Saksassa, Britanniassa ja Belgiassa. Emeritusprofessori Martin Greschatin tiivis kirkkohistoriallinen analyysi uskonnon ja kirkkojen roolista vuonna 1914 on kuitenkin tässä joukossa poikkeuksellinen.

Martin Greschat on pitkän linjan arvostettu tutkija ja tuottelias kirjoittaja. Väiteltään Münsterissä 1965 vanhurskauttamisopista vuosina 1528–1537 Greschat on käsitellyt sekä reformaation historiaa, ortodoksian ja pietismin välisiä suhteita sekä 1900-luvun kirkkohistoriaa. Hänen tunnetuimpia teoksiaan lienevät monografiat Valentin Ernst Löscheristä, *Zwischen Tradition und neuem Anfang* (1971) ja Martin Bucerista (1990) sekä 2010 julkaistut laajat tutkimukset saksalaisesta protestantismista kylmän sodan aikana ja sen jälkeisellä aikakaudella: *Protestantismus im Kalten Krieg: Kirche, Politik und Gesellschaft im geteilten Deutschland 1945–1963* sekä *Der Protestantismus in der Bundesrepublik Deutschland (1945 bis 2005)*. Greschat jäi eläkkeelle Giessenistä kirkkohistorian professorin virasta ja toimii yhä aktiivisena tutkijana Münsterissä.